

УДК 821 (575.2)

**Т.САТЫЛГАНОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫ,ОКУРМАНГА ТААЛИМ-ТАРБИЯ
БЕРУУЧУЛУК МАКСАТТА (УЛУУ АКЫН - ТОКТОГУЛ
САТЫЛГАНОВДУН 150 ЖЫЛДЫК МААРЕКЕСИНЕ КАРАТА)**

Аннотация: Төмөнкү макалада акындын өнөр орногу рухий каармандыгы, эрдиги, майтарылбас эрк кайраты, жашоо учун курошу биз учун табылгыс сабак экендиги, санат, насыяттарында жаштарды жаркын келечекке ундоосу камтылган.

Аннотация: Данная статья посвящена рассмотрению жизненного пути, творческой деятельности, подвига, нравственного поведения поэта, его трудолюбие, борьба за жизнь как назидание подрастающему поколению и призыв молодежи к мечте о светлом будущем.

Annotation: This article contains poetis talent, soul s behaviour, strong willingness and fight for a life. This is a good lesson for youth and he calls youth to dream a bright future.

Негизги сөздөр: Тарбия, насыят, эмгекчил, акын, жаркын келечек, мекенчил, жашоо учун курошуу.

Ключевые слова: Воспитание, поучение, трудолюбивый, поэт, яркая будущее, патриотизм, борьба за жизнь.

Keywords: Education, learning, hard-working, poet, bright future, patriotism, force for the life.

Жаман адам белгиси, өз камы учун жугурөт. Жакшы адам белгиси,

Эл камы учун куйунөт. (Токтогул).

Кыргыз эли өзунун узак, көп кылымдык өсүш жолунда башынан кандай гана кыйынчылыктарды өткөрүп келди. Ошол элибиздин тарыхын, көрөңгүлүү көркөм сөздөрүн, ыйык мурастарын сактап келген, элдик таланттар: санжырачылар, чечендер, жомокчулар, төкмө акындар болду.

Алар элдин тарых-таржымалын, сөз өнөрүн, тил байлыгын өз жөндөмдуулуктөрүнө жараша өнүктүрүп, кийинки муундарга көздүн карегиндей сактап, бизге тартуулап калтырды. Т. Сатылганов ошол катмардын ири тобунун көкөлөтө туу көтөргөн алтаны болду. [2]

Улуу акын Токтогул 1864-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Кутчу-Суу деген жерде туулган. Атасы Сатылган жамактап ырдай койгон, куйкум сөздуу, куудул киши болгон. Апасы элдик ырларды, жомокторду көп билген, ошол чөлкөмдө кошокчулугу менен атагы чыккан адам экен. Ушундай чөйрөдө өскөндүктөн, Токтогул 13 жашында эле ырдай баштаган.

1889-жылы июнда манап Бактияр Суусамырдагы толкун жөнүндө Олуя-Ата уездинин начальниги Каллаурга билдируу жиберет. Ошол себеп боюнча бир топ адам менен Ййри-Суу жайлоосунан Токтогул кармалат. Андан Наманган турмөсүнө айдалып келип, суракка алынат да 8-августта сот өлүм жазасына өкүм чыгарат. Кийинчерээк өлүм жазасы 7 жылдык мөөнөт менен сургунго алмаштырылат. Токтогул Сибирге айдалат.

Акын Сибирдин каторгасынын адам баласы чыдагыс, өлөйүн десе жан таттуу, кирейин десе жер катуу болгон азап тозокторун, уруп-сабоолорду, кордуктарды башынан өткөрөт. Жалган жалааларга байланышкан оор психологиялык куйуттөрду жана каардуу тагдыр соккуларын көтөрө албай өлүп калышы да толук мүмкүн эле. Токтогул менен бирге Сибирге айдалган далай кыргыздар азапка чыдабай өлүп тынышкан: «Бирге келген жолдоштор, боз топурак басып жоголду»- («Жолдош болбо жаттарга» ырынан). Акын бийликтин адилетсиздигине, ырайымсыздыгына туталанып, кээде буркурап ыйласа да, баары бир ичинен бекем, өжөр, багына турган туру болгон жок. Турмөдө колу-бутундагы кишенди шалдыратып отурган Токтогулдун өзунун сөзүн алып көрөлү:

Аркан салып мойнума,

Кара дарын курса да,

Кайран тилим жаңылбайт,

Падышаң карап турса да,

Каптатып дайра бурса да,

Төрөңдү төрө дебесмин,

Бешенемде турса да,
Баш ийбеймин өлгөнчө,
Бетимди тилип урса да.[4]

Мына ушинтип Токтогул турмуштун азап-тозокторун, катаал басмырлоонун кучагында чунчуп кетпей, кыйын кезендерге чыдап, тагдырдын соккуларын катуу суктук берип, эл-жерине аман-эсен кайтып келип, замандаштарын жаркын келечекке чакырып, акылман насыяттары менен калайык калкына жөлөк-таяк болууну уланткан.[1]

Акындын өнөр өрнөгү - жогорудагыдай рухий каармандыгы, нравалык эрдиги, майтарылбас эрк кайраты, азат болуу учун, жашоо учун курөшү-биз учун табылгыс сабак.

Акын санат, насыят ырларында тарбиянын бардык турлорун ачып, элге тушунуктуу кылып берген. Алсак, анын ырларындагы карапайым элди эмгекке тарбиялоо. Ал эмгекчил адамды сыймыктануу менен мактайт да, жалкоо адамды катуу сынга алат. Жаштарды эмгек кылууга, туура жолдо журууга чакырат.

Элдерди ынтымакка, достукка чакырган идеялары анын алгачкы ырларында эле кездешет.

Акын чыгармаларынын буткул мазмуну менен жалкоо, шалаакы, эринчээк болбоону, турмушта жигердуу, эпчил, өз бетинче болуп, өз бак-таалайын өзү курууну, оорчулуктарга тизе бугуп чөгөлөбөөнү насыяттайт.

Бирөөлөргө көз каранды болбо, өзгөлөрдүн оокатына көз артпа, башканын тапкан-ташыганын орто жолдон чыгып, ортоктош болом дебем, бекер табылган оокаттын берекеси жок болот, «сурап ичкен тамагың, суу ичкен менен барабар»-дейт Токтогул. Андан көрө, «кур-сакты сылап тынч жатпай», «жаш кезинден жаркылдап, эмгегинден талбасаң», барга-жокко чыдап, жакшылыкты кыздуп умтулуп журуу кажет деп, байлыкка, бакытка жетуунун жолун кыргыз. Мына ушундай кун-тун тынбаган мээнеттин жолу менен ийгиликке жеткен, жардымын деп жатып албай, бактысын өз колу менен курган адам-Токтогулдун эмгектик, нравалык идеалы.

Акындын көз карашы боюнча, бакытка жетуунун жолу мээнеткечтикте, максат артынан кууган өжөрлүктө гана эмес, ошону менен бирге жалгандыкка берилбей, калп айтпай чынчыл болууда, ак, адал иштөөдө, кыянатчылык иш кылбай, ар качан уят менен абийирди, ар намысты туу тутууда болуп саналат.

Кыргыз балдарын мекенчил кылып тарбиялоо, жоого каршы ар дайым даяр турууга көндүрүү улуулардын парызы болгон, мекенчил адам гана ошол мекенинде жашоого акылуу деп эсептелген. Мекенчилдикке тарбиялоо «эрдин эри майтарат, эриш бузган жоо мизин»-деген сыяктуу саптарында ачылса, адамгерчилик, кайрым дуулук тууралуу «капа кылып тилдебей, кайрыла жур жетимге» деген насааттарын айткан. Анын дагы бир темасы ынтымак, адамдарды ынтымакка чакыруу, ынтымак менен гана максатка жетуугө мүмкүн, андыктан «ынтымагың болбосо, жеңе албайт жоону бир адам» деп айтат.[5]

Акын адамдарды жакшыга жана жаманга бөлөт. Мисалы: «Жаман адам белгиси-өз камы учун жугурөт, жакшы адам белгиси-эл камы учун куйунөт», «жакшы адамдын белгиси-жашырбай айтат билгенин», «жаман адам чырылдап, жакын болот олжого», «ушакчы болгон жигиттин урматы болбойт элине, уурдап кепти ташыган уяты чыгат бетине». Мына ушундай сыяктуу кыргыз карама-каршы көрүнүштөрү жана адам сапаттарын көрсөтүү менен ал ошонун кайсынысын адамдар тандоо керектигин ачыктап берет.[3]

Жыйынтыктап айтканда улуу акын Токтогул Сатылгановдун санат, насыят, терме жана улгу ырларындагы негизги берейин деген ою төмөндөгүдөй: адам бул дүйнөгө бир гана жолу жаралат, ал дүйнөгө тойбойт, ошол себептен жаш кезинде ойноп-кул; жалкоолонбой эмгектенип, таман акы, маңдай-териң менен тамагыңды таап жеп, бирөөлөргө сугунду артпа; жаныңдагы адамды, анын эмгегин жогору баалай бил. Акын негизинен адамдагы эң жакшы сапаттарды ыры менен тарбиялоого аракет кылган.

АДАБИЯТТАР:

1. Байгазиев С. Кыргыздын улуу ойчулдарынын жана баатырларынын осуяттары - ата журт тиреги. Бишкек., 2008.

2. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы, 1-том.-Ф., 1987.

3. Муратов А. Токтогулдун педагогикалык көз карашы// Кутбилим. 2014.

4. Таштемиров К. Токтогулдун акындык чеберчилиги. -Ф., 1975.
5. Таштемиров Ж. Токтогул. 1,2 том. -Ф., 1989.